

РОЛЬ ВИБОРНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ У МІСТАХ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ ст.)

Вагомим фактором, що безпосередньо позначається на економічному розвитку країни, є ефективна організація пожежної охорони населених пунктів, насамперед міст, де зосереджені важливі промислові і торгові об'єкти, державні та громадські установи, культурно-освітні заклади тощо.

До проблеми організації пожежної справи в ХІХ ст. спеціалісти зверталися неодноразово. У дореволюційний період вона розроблялася О.Львовим, О.Чеховим, Ф.Ландезеном та іншими¹, котрі, спираючись на фактичні матеріали статистичного й описового характеру, ґрунтовно проаналізували стан пожежної охорони в містах російських губерній, профілактичні заходи, методи боротьби з вогняною стихією, кількісні і якісні показники пожежних частин, їх практичну діяльність, внесли пропозиції щодо покращання та перспектив розвитку пожежної справи. Проте, як зазначив А.Томіленко, дореволюційні дослідження були лишень «першим кроком у наближенні до наукового вивчення проблеми»². У них відсутній комплексний підхід у контексті аналізу історії пожежної охорони, поза увагою залишилися матеріали з регіонів, у тому числі українських.

Розробку означеної тематики продовжили радянські дослідники, в працях яких ключовим моментом була діяльність пожежних команд у радянські часи. Дореволюційний фактаж використовувався зазвичай для порівняння або ж як короткий екскурс в історію становлення пожежної охорони. Серед досліджень того часу доцільно вказати на колективну монографію «Пожарное дело в СССР»³, де висвітлено роботу пожежних команд, добровільних дружин, розвиток вогнегасної техніки, та співавторську працю Г.Кучера і Л.Усатенка⁴, в якій репрезентовано генезу пожежної охорони на периферії - у населених пунктах Київщини.

У новітній українській та російській історіографії (зокрема, А.Томіленком, М.Рогачковим та іншими⁵) в результаті введення в науковий обіг масиву архівних матеріалів активізовано регіональний напрямок вивчення історії пожежної справи та окреслено коло перспективних проблем. Враховуючи це, і, спираючись на фонди Чернігівського держархіву, доцільно проаналізувати організацію пожежної охорони у населених пунктах Чернігівської губернії, оскільки вона не знайшла цілісного відображення ні в українській, ні в зарубіжній історіографії, а отже, потребує актуалізації.

Формат дослідження обраної тематики досить об'ємний, тому безпосередньо у публікації поставлена мета розкрити роль виборних інституцій в процесі становлення пожежної охорони у містах губернії в останній третині ХІХ ст. Для її реалізації увага фокусуватиметься навколо таких аспектів, як заходи органів самоврядування щодо попередження пожеж, формування і фінансування пожежних команд та вільних пожежних товариств.

Необхідність організації ефективної пожежної охорони у містах Чернігівської губернії, як власне і скрізь, зумовлювалася частими пожежами, в яких гинули люди і знищувалися матеріальні цінності. Нерідко пожежі набували руйнівнішого характеру, ніж війни (за підрахунками В.Пуришкевича, збитки від однієї пожежі сягали в середньому 2127 руб.⁶). «Якщо війни, - писав російський архітектор А.Бернардаці, - спалахнуть час від часу, то пожежі - постійно, і з ними неможливо підписати перемир'я»⁷. Особливо затяжними вони були у густозаселених районах, де забудова велася упритул, і вогонь легко розповсюджувався повітряними масами. У ніч із 30 на 31 травня 1862 р., наприклад, Чернігів був охоплений полум'ям великої пожежі, в результаті якої знищено 40 дерев'яних і 4 кам'яні будинки, цегляну друкарню, церкву, 129 торгових лавок та інші

об'єкти. Центральна частина міста та околиця - Лісковиця - перетворилися у суцільні чорні згарища⁸. Городяни, як не дивно, вважали пожежі звичним явищем. Якщо у місті згорало кілька будинків, то про це майже не говорили. Про пожежу йшлося тоді, коли вогнем винищувалося декілька вулиць чи кварталів.

Причини пожеж були різноманітні. Як і в наш час, вони виникали в результаті свідомих підпалів, необережного поводження з вогнем, через порушення експлуатації систем пічного опалення, умов зберігання легкозаймистих речовин (спирту, бертолетової солі, ефіру, селітри), загорання гасових чи олійних ламп та інше.

Суттєво збільшувалася ймовірність виникнення пожеж, а головне швидкість розповсюдження вогню, через те, що в тогочасних містах переважали дерев'яні будівлі, криті соломомою, очеретом чи дракмою. Згідно зі статистичними даними 1862 р., у міських поселеннях губернії (губернському, 14 повітових і 4 заштатних містах) нараховувалося 15739 дерев'яних будинків, що становили 98,8 % від загалу. З року в рік кількість дерев'яних конструкцій зростала, і це закономірно, адже з сивої давнини Чернігівщина славилася лісовими запасами цінної за якістю деревини, яка вирізнялася достатньою міцністю і легко піддавалася обробці. До того ж коштувала вона порівняно дешево. Один кубічний сажень (9,66 куб.м) обходився в 5 разів дешевше цегли, що позначалося безпосередньо на ціні дерев'яних споруд. Враховуючи це, населення віддавало перевагу дерев'яним конструкціям, а відтак спостерігалось повільне будівництво кам'яних. У 19 містах в означений час нараховувалося лише 190 (1,2 %) будівель з вогнестійких матеріалів. Найбільше розміщувалося у великих містах: Ніжині - 64, Чернігові - 43, Глухові і Новгороді-Сіверському - по 22. У Погарі і Новому Місті не було жодної (до речі, у Новому Місті першу кам'яну будівлю звели лише в 1895р.)⁹. Проте навіть у цих будинках димарі опалювальних систем робилися дерев'яними чи глиняно-хворостяними, що, цілком природно, посилювало небезпеку загорання.

Своєчасне попередження пожеж, проведення профілактичних заходів та фінансування пожежних команд зазвичай покладалося на органи міського самоврядування, але вони ігнорували свій прямий обов'язок. «Цільові асигнування з місцевих бюджетів, - згадував В. Хижняков (Чернігівській міській голова упродовж 1875-1887 рр.), - призначені для укомплектування пожежних обозів, зникли в невідомому напрямку»¹⁰. Як результат - вогнеборці користувалися примітивним спорядженням, траплялися випадки, коли у відповідальні моменти пожежний інвентар не міг використовуватися за функціональним призначенням через зіпсованість. У повітових містах, зокрема, Острі, Борзні, Городні та інших, не були сформовані професійні пожежні команди або ж комплектувалися вони 2-4 особами (згідно з «Нормальним табелем» від 1853 р. це були солдати, звільнені у запас за станом здоров'я)¹¹.

У таких умовах на городян продовжували накладати пожежну повинність у натуральній формі. Як зазначає Ф.Ландезен, зберігався атавізм, коли на воротах садиб малювали відра, сокири, бочки, багри та інші підручні інструменти, з якими господар зобов'язувався прибути на місце пожежі, чи писали, що кожен повинен туди принести¹². Населення намагалось уникати таких обов'язків та, власне, і користь від цього була невелика, оскільки в процесі приборкання вогню кожен проявляв власну ініціативу, що призводило до хаосу і навіть нещасних випадків. Натуральна повинність була малоефективною і в тому плані, що у свідомості населення ствердився хибний стереотип про пожежі, як покарання Боже, боротися з яким вважалося гріховним. Біля палаючих будинків ставилися святі ікони, наприклад, «Неопалима купина» чи «Микита Новгородський», вдавалися до магічних дій: перекидали через палаючі будинки великодні писанки або інші нібито чудодійні предмети для задобрення духів. Такі дії продовжувалися до того часу, поки вогонь не загасав, знищивши все господарське начиння.

Ситуація почала змінюватися після 1870 р., коли за новим Міським положенням розпочався процес реформування виборного управління. Новостворені інституції (розпорядчі органи - міські думи і виконавчі - міські управи) у контексті вирішення господарсько-побутових проблем місцевого масштабу приділяли пожежній справі більше уваги, ніж у дореформенний час. Зумовлювалося це, по-перше, тим, що, згідно з чинним законодавством, фінансування місцевих пожежних команд вважалося структурним компонентом обов'язкових видатків органів самоврядування, а отже, здійснювалося воно першочергово і систематично. Місцева державна адміністрація в

особі губернатора прискіпливо перевіряла щорічні планування міських бюджетів і в разі відсутності статті витрат на обов'язкові потреби відмовлялася затверджувати їх, повертаючи на доопрацювання. По-друге, що, власне, було головним фактором, міські депутати усвідомлювали важливість покращання пожежної охорони, тому відповідально ставилися до профілактичної протипожежної роботи, вишукували додаткові кошти для різноманітних потреб професійних команд вогнеборців.

Профілактична робота, так званий попереджувальний напрямок розвитку пожежної справи, включала будівельний, режимний і пояснювальний аспекти. Щодо першого, то члени управ спільно з архітектором (якщо такий був) і представниками поліції контролювали і коригували забудову міст, враховуючи розпорядження губернського будівельного відділу і вимоги «Будівельного статуту» (збірник положень про планування населених пунктів)¹³. Особлива увага акцентувалася на дотриманні протипожежних вимог у процесі будівництва промислових і торгових закладів. У разі виявлення суттєвих порушень складалися протоколи, де фіксувалися недоліки і пропозиції щодо їх виправлення, та передавалися судовим інстанціям. Останні, враховуючи ступінь порушення, визначали міру покарання, як правило, застосовувалися штрафні санкції із зобов'язанням власника узгодити з архітектором план будівельних робіт. Самовільна забудова заборонялася¹⁴.

Контролюючи спорудження житлових приміщень, виборні управління домагалися використання населенням вогнестійких будівельних матеріалів, передусім цегли, заміни солом'яного покриття дахів на черепичне, дотримання пожежебезпечної відстані тощо. Зокрема, в залежності від вогнестійкості будівельних матеріалів між дерев'яними конструкціями, довжина яких не перевищувала 12 сажнів, дозволялася 4-саженна відстань, а між кам'яними - 2-саженна, при потребі споруджувався брандмауер - висока цегляна стіна. Не допускалося загромождження подвір'я різноманітними господарськими добудовами; лазні як потенційні джерела виникнення пожеж рекомендувалося зводити якомога далі від житлових приміщень¹⁵.

На жаль, населення не завжди виконувало розпорядження виборних управлінь, оскільки більша частина пересічних міщан була фінансово неспроможною купувати дорогі вогнестійкі будівельні матеріали. Відтак відсталі в соціально-економічному плані повітові містечка - Борзна, Мглин, Сосниця, Сураж - представляли собою скупчення дерев'яних будиночків, критих солом'яно, без дотримання будь-яких протипожежних правил. У цілому, станом на 1886 р., у 19 містах нараховувалося 41280 (98 %) дерев'яних конструкцій і 891 (2 %) - кам'яних, що порівняно з вищевказаними показниками 1862 р. свідчить про повільність використання вогнестійких матеріалів у будівельній справі. Упродовж наступних дев'яти років у містах звели 85 цегляних будинків, які серед загальної кількості становили лише 2,1 %¹⁶.

За таких обставин виборні структури надавали важливе значення режимним попереджувальним заходам, що передбачали виконання певних вимог у процесі експлуатації систем пічного опалення та наявність у населення елементарних засобів гасіння вогню. Враховуючи чисельність випадків загорання будинків через порушення правил користування пічним опаленням, самоврядні структури зобов'язували жителів будувати печі на фундаменті, на відстані 2 фути (0,6 м.) від дерев'яних стін, контролювали стан експлуатації печей і димоходів. З цією метою управи наймали сажотрусів, котрі періодично (1-2 рази на місяць) оглядали пічне опалення приватних, громадських і державних будівель, очищали його від сажі. Домовласники зобов'язувалися тримати на горищах чи деінде чани, наповнені водою, сокири, відра, драбини, підручні інструменти для гасіння вогню¹⁷.

Проводилася активна роз'яснювальна робота, у процесі якої основний вектор спрямовувався на ознайомлення городян з обов'язковими розпорядженнями виборних інституцій щодо умов зберігання легкозаймистих речовин. Пропонувалося тримати їх в окремо збудованих льохах або складах на відстані 100 - 300 сажнів від житла. Підприємці, котрі реалізовували пальне, зобов'язувалися мати герметично закриті ємності, що вмщали не більше 2 пудів нафти і 5 пудів гасу, на випадок пожежі тримати у лавках не менше 3 возів піску¹⁸. Подібні розпорядження періодично перевдавалися і розповсюджувалися серед населення.

Профілактична робота стала важливим кроком у напрямку своєчасного попередження пожеж, але, як показувало життя, цього було замало. Час від часу у

містах спалахували пожежі, і боротьба з ними вимагала професійної підготовки, а, отже, організації та укомплектування пожежних команд. Органи самоврядування, спираючись на законоположення «Про припинення комплектування пожежних частин солдатами, звільненими у запас за станом здоров'я» (від 1873 р.), формують команди вільнонайманих спеціалістів, для яких праця вогнеборця стала свідомим вибором¹⁹.

Підбиралися пожежники на конкурсній основі. Перевага надавалася 21-40- річним чоловікам із здоровою і міцною статурою, не на останньому місці були моральний спосіб життя та сімейний стан (вважалося, що холостяки здатні краще віддаватися роботі, ніж одружені). Враховуючи вікові і фізичні дані кандидатів, комплектувалися групи трубників, сокирників і кучерів, що свідчило про поділ праці згідно зі спеціалізацією. Трубноки гасили вогонь, сокирники розбирали охоплені полум'ям будівлі, кучери відповідали за стан пожежного обозу і вчасне забезпечення водою. Очолювали команди брандмейстери, яким допомагали 1-2 помічники з досвідчених пожежників. Вимоги до них були досить високі, оскільки від їх організаторських здібностей залежала ефективність і злагодженість у діяльності усіх вогнеборців. Керуючись такими вимовами, у квітні 1878 р. Чернігівська управа запросила брандмейстера з м. Києва. Йому було надано квартиру і призначено річний оклад у розмірі 400 руб. 20 коп, що досить непогано для губернського міста. За даними Г.Кучера та Л.Усатенка, заробітна плата київських брандмейстерів сягала 300 руб. на рік, хоча обсяг роботи і ступінь відповідальності, порівняно з Черніговом, значно більші²¹.

Формування пожежних частин кваліфікованими кадрами вимагало чималих витрат. Утримання одного пожежника обходилося міській скарбниці від 72 до 96 руб. (в середньому по 84 руб. на рік або по 7 руб. на місяць)²². Прожити на такий заробіток було важко, його могли отримувати навіть звичайні робітники на промислових підприємствах, які також забезпечувалися житлом з опаленням та освітленням, спецодягом, іноді продуктами харчування, але при цьому значно менше ризикували власним життям. Через це серед вогнеборців почала спостерігатися плинність кадрів: кожен два-три роки поновлювався склад пожежників, що негативно позначалося на професійному рівні. Щоб виправити ситуацію, органи самоврядування збільшили зарплатню, враховуючи стаж роботи. За п'ять років безперервної служби ставки майже подвоювалися, сягаючи 12 руб., а за десятирічний стаж нараховувалося по 24 руб. за місяць²³. Загалом упродовж десяти років заробітна плата пожежників зросла в 5 разів, однак і цих коштів не завжди вистачало для утримання сім'ї. У невеликих повітових і заштатних містах поширювалася практика роботи пожежників за сумісництвом, але це не було на користь пожежній охороні. Нерідко траплялися випадки, коли на місце пожежі команди прибували із запізненням.

Спорядження пожежників було примітивним, використовувалися в основному традиційні господарські знаряддя. У їх переліку знаходимо відра, казани, драбини, сокири, лопати тощо. Вода підвозилася в дерев'яних бочках (умнтованих у звичайних хурах), що наповнювалися черпаками з криниць чи водоєм. З часом, як свідчать статистичні матеріали, зібрані О.Шереметьєвим, у розпорядженні пожежників з'явилися ручні насоси, пожежні труби, багрові ходи, лінійки²⁴.

Зберігався пожежний інвентар у спеціальних приміщеннях - депо, збудованих у центральних частинах населених пунктів, звідки зручно доставляти вогнегасні знаряддя у будь-який квартал чи частину вулиці. По суті, обладнані депо були в Глухові, Ніжині і Чернігові, в інших містах спорядження вогнеборців розміщувалося у звичайних будівлях. Так, для сонницького депо орендувалося за 50 руб. приміщення у купця І. Люблінського²⁵, інвентар остерських пожежників зберігався в будинку, орендованому за 175 руб. у купчихи М. Ліждовоєвої (для здешевлення орендної плати в ньому розмістили ще й сирітський суд)²⁶, Козелецька управа наймала за 36 руб. у міщанина М.Дзюбенка лише стайні для коней²⁷. Зауважимо, що орендовані приміщення не дозволялося перебудовувати, тому вони були не пристосованими для пожежних команд, і згодом це перетворилося на проблему, яку довелося вирішувати, вишукуючи кошти на будівництво обладнаних депо.

У пошуках грошей виборні інституції вдавалися до різноманітних способів: виявляли господарський хист, отримували позики, організовували цільові збори з місцевого населення, засновували товариства взаємного страхування від вогню тощо. Якщо проаналізувати динаміку міських капіталовкладень у розвиток пожежної справи,

то приходимо до висновку про поступове їх збільшення. За період з 1870 по 1893 рр. видатки зросли більш ніж удвічі, але це в свою чергу спричинило конфліктну ситуацію між органами самоврядування і поліцією. Річ у тому, що до 70-х рр. пожежні частини, утримуючись міським коштом, входили до складу поліцейських відділень і повністю їм підпорядковувалися. Після реформування виборних управлінь Міністерство внутрішніх справ дозволило передати пожежні команди у їхню компетенцію. Таке рішення було цілком логічним, оскільки самоврядні структури виділяли кошти, а отже, мали повне право контролювати розподіл. Проте міські думи губернії не змогли вчасно оформити документи, котрі б засвідчили юридичну силу підпорядкування пожежних частин містам. Відтак останні продовжували фінансування, але розподілом грошей займалися представники поліції, які досить часто витрачали їх на власні потреби. Це викликало протест із боку виборних управлінь, вони неодноразово зверталися з клопотаннями в міністерство, пропонували поліцейським компромісні рішення, на кшталт створення з депутатів і поліцейських комісій, котрі б координували розподіл фінансів, але все було марним²⁸.

Така проблемна ситуація, на думку В.Пуришкевича, неузгодженість статусу громадських і поліцейських пожежних команд підштовхнула самоврядні структури до організації Вільних пожежних товариств, які ними утримувалися і повністю контролювалися²⁹. Уперше подібне товариство з'явилося в 1893 р. у м. Чернігові. Його особовий склад нараховував 28 чол., серед яких за соціальним станом переважали в основному міщани (першим брандмейстером був Г.Селюк). Вони не отримували за службу платні, але мали певні пільги, найважливіша з яких - звільнення від виконання обов'язкової військової повинності³⁰.

Для депо пожежного товариства управа виділила будинок на Боговлявській вулиці, неподалік від Красного мосту. Як вказує краєзнавець В.Леус, це була мурована одноповерхова споруда (до речі, зодчі використали елементи готичного стилю - зубці на вежі і стрілчасті вікна) із залом для спорядження. З південного боку до неї прилягала вета-каланча, з якої проглядалося все місто, завершувалася вона дерев'яною ліхтар-сторожкою з флігелем у вигляді прапора³¹.

Міська влада потурбувалася про обмундирування та укомплектування добровольців інвентарем, що обійшлося бюджету 1500 руб. (придбали 4 коней, зброю, 4 бочки і 2 насоси). Згодом докупили ще 2 бочки з насосами і виділили біля р. Стрижня луки для випасу коней³². Фінансова допомога надходила також від губернського земства і міського товариства взаємного страхування від вогню, які були зацікавлені в ефективній роботі пожежників (від стану протипожежної охорони залежали обсяги страхових платежів погорільцям).

Через два роки з'явилося Вільне пожежне товариство в Ніжині (нараховувало 120 чоловік), а згодом - в інших населених пунктах³³.

Отже, опрацьовані архівні матеріали дозволяють позитивно оцінити роль виборних інституцій в процесі організації пожежної справи в містах Чернігівської губернії в останній третині ХІХ ст. Ними проводилася активна робота щодо своєчасного попередження пожеж, укомплектовувалися і фінансувалися професійні команди вогнеборців та вільних пожежних товариств, враховуючи рівень соціально-економічного розвитку населених пунктів і фінансову забезпеченість місцевих бюджетів. З метою покращання пожежної охорони органи самоврядування також ініціювали заснування міських товариств взаємного страхування від вогню, кас взаємодопомоги для пожежників та інше, що, без сумніву, може послугувати темою для окремого дослідження.

Джерела та література:

1 Львов А. Городские пожарные команды. - СПб., 1890. - 352 с.; Чехов А. Исторический очерк пожарного дела в России. - СПб., 1892. - 196 с.; Ландэзен Ф. К вопросу о борьбе с пожарами в России. - СПб., 1900. - 42 с. та інші.

2 Томіленко А. Розвиток пожежної справи на Правобережній Україні у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст.: історіографія проблеми //Наукові праці. - Т. 10. - Історичні науки. - Миколаїв, 2001. - С. 62.

3 Голубев С., Зильберштейн Ф., Савельев П. Пожарное дело в СССР. - М., 1968. - 304 с.

4 Кучер Г., Усатенко Л. Покорители огня. - К., 1969. - 132 с.

5 Томіленко А. Пожежна справа на Правобережній Україні у ІІ пол. ХІХ - на поч. ХХ ст. - Автореф. дис.... канд. іст. наук. - Донецьк, 2000. - 18 с.; Рогачков Н. Брандмайорские команды: из

- истории пожарного дела в России //Наука и жизнь. - 1996. - № 6. - С. 36-40 та інші.
- 6 Пуришкевич В. Национальное бедствие России. - СПб., 1909. - С. 227.
  - 7 Рогачков Н. Названа праця. - С. 36.
  - 8 Спиридонов Р. Пекло творилося в Чернігові//Чернігівські відомості. - 1997. - 21 листопада.
  - 9 Державний архів Чернігівської області (далі - ДАЧО). - Ф. 127. - Оп. 70а. - Спр. 93. - Арк. 9-10.
  - 10 Хрестоматія з історії СРСР. - Т. 3. - К., 1953. - С. 170.
  - 11 Чехов А. Названа праця. - С. 68.
  - 12 Ландзєн Ф. Добровольные пожарные дружины. - СПб., 1899. - С. 3.
  - 13 Черниговские губернские ведомости (далі - ЧГВ). - 1899. - 6 юнія.
  - 14 ДАЧО. - Ф. 127. - Оп. 23. - Спр. 2024. - Арк. 1520.
  - 15 Центральний державний історичний архів у м.Києві. - Ф. 442. - Оп. 105. - Спр. 163. - Арк. 85.
  - 16 ДАЧО. - Ф. 127. - Оп. 70 а. - Спр. 93. - Арк. 7-50.
  - 17 ЧГВ. - 1885. - 7 юнія.
  - 18 Там само. - 1885. - 21 юнія.; 1898. - 29 октябрю.
  - 19 ДАЧО. - Ф. 127. - Оп. 193 а. - Спр. 30. - Арк. 16.
  - 20 Свод постановлений Черниговского городского управления за 1870-1883 гг. - Чернигов, 1884. - С. 630.
  - 21 Кучер Г., Усатенко Л. Названа праця. - С. 33.
  - 22 ДАЧО. - Ф. 127. - Оп. 193а. - Спр. 30. - Арк. 2.
  - 23 Свод постановлений... - С. 333.
  - 24 Шереметьев А. Краткий статистический обзор пожарных команд Российской империи. - СПб., 1892. - С. 174.
  - 25 ДАЧО. - Ф. 127. - Оп. 96. - Спр. 172. - Арк. 47.
  - 26 Там само. - Оп. 189 а. - Спр. 220. - Арк. 1-14.
  - 27 Там само. - Спр. 417. - Арк. 1.
  - 28 Там само. - Оп. 1. - Спр. 8044. - Арк. 9.
  - 29 Пуришкевич В. Названа праця. - С. 25.
  - 30 Тридцатилетие деятельности Черниговского городского управления: 1870-1900 гг. - Чернигов, 1901. - С. 128.
  - 31 Леус В. Оберігали місто від пожеж//Чернігівський вісник. - 1990. - 18 жовтня.
  - 32 Тридцатилетие деятельности .... - С. 129.
  - 33 Пожежно-технічна виставка управління державної пожежної охорони МВС у Чернігівській області. Експонати 4, 6.

Володимир Дятлов

«СТАРИЙ» ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МІСЬКИЙ РЕСПУБЛІКАНІЗМ В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ (XVI - XVII ст.)

Історико-компаративістські студії раннього Модерну України і країн Центральної та Західної Європи, незважаючи на їхню актуальність, залишаються поодинокими як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії. Західноєвропейські дослідники концентрують зусилля головним чином на історико-порівняльному аналізі політичних, соціокультурних і економічних процесів в країнах, які входять до «об'єднаної Європи», що слід розглядати як адекватну відповідь історичної науки на європейську інтеграцію.

Нова історіографічна тенденція виявилась настільки помітною, що в наукових колах заговорили про кінець національних історіографій¹. Помітними стали також спроби, з одного боку, розширити ареал інтеграційної історії на країни Східної Європи і Сходу, а з іншого - досягти компромісу між універсалістським і національними підходами. За висновком одного з аналітиків таких новацій М. Боргольте, історична наука не може бути служанкою європейського об'єднання, однак вона повинна концентрувати свої зусилля на пошуках вирішення актуальних проблем сучасності, що відкриває для неї як нові шанси, так і нові ризики². Ревізія латиноцентристської історіографії на користь транскультурного простору, відкритість її східній історії й надалі потребують національних і полідисциплінарних підходів, результати яких по-новому упорядковуються і переосмислюються відповідно до нових цілей і завдань реального об'єднання Європи³.

Звернення істориків до компаративістських студій дає можливість показати чимало